

УДК 81'366.54:81'35"2019"(477)(045)

**ЗАКІНЧЕННЯ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ 2019 РОКУ**

Прокопович Л. С., Попович Н. Ф.

**THE END OF THE EXCLAMATION IN THE NEW 2019 EDITION OF
UKRAINIAN SPELLING**

Prokopych Lidia, Popovych Nadiia

Питання мовної норми актуалізувалося у зв'язку з тенденціями, помітними у сучасній мовній практиці – збільшення кількості варіантів (лексичних, граматичних, правописних, орфоепічних), які свідчать про хитання усталеної літературної мови. У статті здійснено аналіз закінчень кличного відмінка у новій редакції Українського правопису 2019 року, що виявляється у збереженні визначальних ознак української літературної мови.

Ключові слова: мовна норма, лексична, граматична, правописна орфоепічна, кличний відмінок.

Language education and modern mass media form that integral space in which the main, defining role belongs to the standardized literary language. Theoretical and practical issues of the relationship between literary language and language practice, the dynamics of lexical and grammatical norms from the point of view of its codification are considered in the works of modern linguists. The article analyzes individual cases of case endings of the vocative case in the new 2019 edition of the Ukrainian orthography. The work uses general scientific research methods: analysis and synthesis, comparison and generalization. It was observed that the grammatical structure of the language in a certain period of the historical development of the language is a relatively stable system. At the same time, this system is in a state of constant active movement. As a result of the openness of the language system, the grammatical forms of individual paradigmatic elements change. As language practice shows, the internal laws of the language regulate the case noun paradigm, which is manifested in the preservation of defining features of the Ukrainian literary language, in particular, the use of the vocative case.

Key words: language norm, lexical, grammatical, orthographic spelling, vocative case.

Інтелектуальне життя нації не можна уявити без виробленої відшліфованої в процесі мовної практики літературної мови. Мають свій погляд на літературну норму науковці, вчителі, журналісти, працівники офіційно ділової сфери, тобто у нормі закладено як об'єктивний, так і суб'єктивний зміст. Тому такий різноманітний і неоднозначний дискурс, що характеризує мовну практику кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Потреба в єдиній літературній мові як знарядді інтелектуального розвитку суспільства виникає в конкретний історичний період, коли взаємодіють чинники

економічні, політичні, світоглядні. В історії літературної мови це був період кінця XVIII ст.

Для українців питання єдності нації і єдиної літературної мови постало в другій половині XIX століття, а також на початку XX ст. у зв'язку з існуванням варіантів (писемно-літературних практик) української літературної мови.

Українські письменники відстоювали думку про потребу єдиної літературної мови.

Іван Франко не міг стояти осторонь тих мовних дискусій, які розгорілися в кінці XIX, – на початку XX ст. у зв'язку з існуванням на той час східноукраїнської і західноукраїнської мовних традицій. Онову такої мови Франко бачив у певному типі мови «яка виявляла таку однорідність, такий брак розкішних відмін, який би вповні відповідав розкішному національному типові, також «вимішаному» і вирівняному в цілій масі, як мало котрий подібний тип у світі. І от кожний, галичанин чи українець, хто бажає друкованими словом промовити до найбільшої маси українського народу мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того мови, виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників [1, с. 206].

Процес нормування розпочали мовознавці в 20-30-ті роки XX ст. Це науковці О. Курило, О. Синявський М. Сулима, О. Ганцов, В. Сімович. Праці цих мовознавців були направлені на вирішення таких основних проблем: усталення норм літературної мови, вивчення історії української мови, студіювання діалектології, яка б мала допомогти в усталенні норм літературної мови.

О. Курило вважала, що основною підставою кваліфікувати лінгвістичне явище як нормативне є його поширення в народній мові та у мові українських письменників. Зокрема, у своїй праці «Уваги до сучасної української літературної мови» О. Курило наголошує на тому, що коли сучасна українська літературна мова, враховуючи тільки свої фонетичні, морфологічні, лексичні (переважно) особливості усіма іншими сторонами відхиляться від свого природного джерела – народної підстави і «набігає» чужої собі тропи.

Сьогодні мовна освіта і сучасні засоби масової інформації формують той інтегральний простір, в якому основна, визначальна роль належить нормованій літературній мові. Відхилення від правописної, орфоепічної норми або намагання запровадити нову лексичну, синтаксичну норму все одно оцінюється в колі освічених людей як не володіння сучасною літературною мовою, як порушення загальноприйнятої мовної норми.

Теоретичні і практичні питання співвідношення літературної мови й сучасної мовної практики, динаміка лексичної й граматичної норми з погляду її кодифікації розглядаються в працях І. Матвіяса, П. Гриценка, С. Єрмоленко, М. Пилинського, В. Русанівського, Л. Гнатюк, Т. Коць, С. Бибик, Г. Сюти, С. Чимеркіна.

Мета статті – проаналізувати закінчення кличного відмінка у новій редакції Українського правопису 2019 року.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань застосовано загальнонаукові методи: аналіз і синтез, порівняння та узагальнення.

Літературна норма реалізується як комплекс фонетичних, лексичних, лексико-словотвірних, граматичних ознак, у зв'язку з чим розрізняють фонетичні, лексичні, словотвірні норми, тобто на кожному мовно-структурному рівні літературну норму репрезентують конкретні мовні засоби.

Розрізняють період становлення літературної норми та її функціонування впродовж певних історичних періодів розвитку літературної мови «Нормована літературна мова забезпечує ефективність суспільної комунікації, насамперед у писемній формі спілкування, проте постійна взаємодія усного і писемного різновидів мови зумовлює характерну динаміку літературної норми»[2, с. 24].

Стабільність літературної норми насамперед залежить від мовної практики освічених громадян, які активно послуговуються літературною мовою. У сучасних умовах розширення сфери вживання української мови помітно «демократизувалася» її літературна норма: частіше трапляються варіантні наголошування, відхилення від нормативної вимови слів; зазнає ревізії

лексична, орфографічна норма, тобто в писемній і усній формі спостерігаємо процес розхитування літературної норми. «Чи можливо в умовах демократизації суспільства і збільшення кількості різноманітних варіантів, зумовлених практикою соціолектів, встановити постійну незмінну літературну норму, – запитує С. Єрмоленко. Очевидно, для літературної мови мають бути випрацьовані різні рівні стандартизації норми. За критерії кодифікації норми мають правити: 1) мовна практика освічених носіїв української літературної мови; 2) відповідність структурі української мови; 3) збереження писемно-літературних традицій, які об'єднують комунікативну практику трьох поколінь – носіїв літературної мови» [2, с. 30].

Грамматична будова мови у певний період історичного розвитку мови – відносно стабільна система, організована за строгими законами. Проте ця система перебуває в стані постійного активного руху. Природа граматичної будови, виявляється, з одного боку, в стабільності, а з другого – у складній внутрішній структурі, яка регулює функціонування всього мовного організму і свідчить про гармонійне поєднання в ньому чітких механізмів і потенційних можливостей. Внаслідок відкритості мовної системи граматичні форми окремих парадигматичних елементів видозмінюються. Окремі варіанти слова з часом зникають, або розподібноються. Інші функціонують у слові впродовж всього історичного розвитку.

Варіантність можна розглядати також як надлишковість у парадигматиці мовної системи. «Мова зовсім не є таким цілими, в якому немає нічого надлишкового» – писав О. Потебня [3, с. 142]. Часто вона є ознакою розбудови стилістичної системи літературної мови. На це вказував Ф. Філін в своїй праці «Нотатки про мовну норму»: «Не будь-яка варіантність засобів мовного вираження «надлишкова», вона стає надлишковою лише тоді, коли варіанти не мають жодного особливого навантаження» [4, с.68].

В українському мовознавстві 50 – 90 років називали різну кількість відмінків. С. Бевзенко, І. Кучеренко, С. Самійленко, О. Мельничук, І. Ковалик,

І Вихованець до відмінкової системи зараховують кличний відмінок і вважають її семикомпонентною. В. Ільїн, Б Кулик, М. Жовтобрюх, А. Грищенко вживають поняття *клична форма* і відмінкову парадигму кваліфікують, як шестикомпонентну. Ця думка була визначальною в усіх академічних граматиках з 50-х і до кінця 90-х років ХХ ст.

Утвердження кличного відмінка (вокатива) на рівні зразкових обов'язкових норм відбулося в 90-роки ХХ ст.

Іменник з граматичними ознаками вокатива у семантичному плані, з одного боку номінує адресат об'єкт, до якого звертається мовець, а з другого – є суб'єктом, який потенційно може виконати волю мовця [5, с.44].

Вживання вокатива в первинній і вторинній функції традиційно репрезентує художній стиль: *Моя пісне, на гори зійди і впади, ніби річка зі скелі* (Д. Павличко); *Тату! – Більше нічого не промовляє, біжить і опускається на землю біля батька* (М. Стельмах).

Нова редакція Українського правопису подає уточнені й доповнені правила написання загальних і власних назв українського та іншомовного походження, деталізовані правила вживання розділових знаків. З огляду на вище сказане, розглянемо окремі випадки відмінкових закінчень кличного відмінка, що подаються в новій редакції Українського правопису 2019 року.

І відміна. Однина.

У звертаннях, що складаються з двох особових імен – імені та по батькові, обидва слова мають форму тільки форму кличного відмінка: *Маріє Василівно, Оксано Іванівно*.

У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добродійко Вариводо, пані Гаркуше, поетко Забашто*.

II відміна. Однина.

У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова *добродію бригадире, пане лейтенанте*. У

звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва і власне ім'я: брате Петре, друже Грицю, колего Степане, лікарю Ігорю, пане Віталію, побратиме Іване.

У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва і власне ім'я: *друже Максименку, колего Євгене Онищуку, пане Ковалю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *друже Максименко, колего Євгене Онищук, пане Коваль*.

У звертаннях, що складаються з двох власних назв – імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володимире Хомичу, Петре Кузьмичу, Ярославе Андрійовичу*.

Іменники *гер, сер, сір* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *гер, сер, сір*.

Іменник *Господь* у кличному відмінку має форму *Господи*; іменник *Христос* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Христе, Христе, рідко Христосе*.

Підсумовуючи, відзначимо, що формування й утвердження єдиних взірцевих морфологічних норм стало результатом пошуку і компромісних рішень багатьох поколінь мовознавців. Як показує мовна практика внутрішні закони мови регулюють відмінкову іменникову парадигму, що виявляється у збереженні визначальних ознак української літературної мови, зокрема вживання кличного відмінка. Здійснений аналіз відкриває перспективи подальшого аналізу сучасної редакції Українського правопису, зокрема використання орфографічних варіантів.

Список використаних джерел

1. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ, 1982. Т. 37. С. 206.
2. Літературна норма і мовна практика: монографія / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Т. А. Коць, Г. М. Сюта, С. Г. Чемеркін. Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект – Поліграф». 2013. 320 с.
3. Потєбня О.О. Из записок по русской грамматике. Харків, 1899. Ч. III. С. 142.
4. Філін Ф. П. Нотатки про мовну норму. *Слово і труд*. Київ, 1976. С. 68.
5. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Грищенко А. П. Граматика української мови. Київ, 1982. С. 44.

References

1. Franko, I. 1982. *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh. T. 37. [Collection of works in 50 volumes. Vol. 37]*. Kyiv.
2. Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., Kots, T. A., Siuta, H. M., and Chemerkin, S. H. 2013. *Literaturna norma i movna praktyka [Literary norm and language practice]*. Nizhyn: LLC "Aspect Publishing House - Polygraph".
3. Potebnia, O. O. 1899. *Yz zapysok po russkoi hrammatyke Ch. III. [From notes on Russian grammar. Ch. III]*. Kharkiv.
4. Filin, F. P. 1976. *Notatky pro movnu normu [Notes on the language norm]*. *Word and work*. Kyiv.
5. Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H., and Hryshchenko, A. P. 1982. *Hramatyka ukrainskoi movy [Grammar of the Ukrainian language]*. Kyiv.

УДК 316.72-028.42:001.891:378.011.3-057.87(045)

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСНОВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розман І.І.

FORMATION OF ACADEMIC CULTURE AND BASIS OF SCIENTIFIC RESEARCH AMONG HIGHER EDUCATION ACQUISITIONS

Rozman Iryna

У статті розглянуто шляхи формування академічної культури та основ наукових досліджень у здобувачів вищої освіти. Закцентована увага на необхідності володіти основними вимогами щодо дотримання норм академічного письма.

Ключові слова: академічна культура, наукове дослідження, формування, комунікація.

In the article, the ways of formation of academic culture and the foundations of scientific research of students of higher education are visible. Focused attention on the need to master the basic requirements for compliance with the norms of academic writing.

Key words: academic culture, scientific research, formation, communication

Залучення талановитих здобувачів вищої освіти до наукової роботи сприяють формуванню у молодих науковців академічної культури та розвивають основи наукових досліджень. У значній мірі дослідження визначають напрями та тенденції розвитку суспільства, вимоги і потреби сучасності. Формування академічної культури та основ наукових досліджень здобувачів вищої освіти є важливими аспектами освітнього процесу у закладах вищої освіти.

З'являються нові форми організації наукової роботи, формуються нові

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>